

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ХРИСТІЯНСТВА НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ РИС УКРАЇНЦІВ У ПРАЦЯХ МІЖВОЄННИХ ЛЬВІВСЬКИХ ІСТОРИКІВ

У статті розглядаються праці львівських учених міжвоєнного часу (1919 – 1939 рр.), присвячені проблемам поширення і розвитку християнства на українських землях, прийняття церковної унії та вплив згаданих релігійних процесів на духовну і політичну культуру народу. З'ясовано, що вказані питання викликали гарячі дискусії у колі світських і духовних істориків Церкви. Розходження у поглядах підігрівалися політичними і релігійними обставинами на західноукраїнських землях.

Ключові слова: християнство, унія, історики Церкви, державність.

Постановка проблеми. Сьогодні, переступивши 1025-літній поріг прийняття християнства в Україні, важливо акцентувати на ролі новозавітної традиції і Церкви у державному та суспільно-національному житті. Проблема християнського вибору українців, його впливу на національну ментальність та державні риси нашого народу була однією з головних у дискурсі істориків Церкви міжвоєнного Львова, як світських, так і духовного стану: М.Чубатого, С.Томашівського, В.Заїкина, В.Липинського, о. Йосипа Сліпого, о. Андрія Ішака, о. Йосафата Скрутеня та інших.

Найбільшого розгляду це питання дістало у дослідженнях про поширення християнства на українських землях, прийняття тут церковної унії. Його актуальність слушно підкреслив М.Чубатий. На погляд історика, писати про християнство на Україні, «значить заторкнути найосновніше питання історії українського народу – питання його національної культури в найширшому розумінні. Тобто заторкнути питання окремішньої індивідуальності українського народу... Християнство, у тій культурно-національній формі, що її витворили наші предки, стало навіть міцнішим цементом українського народу, ніж його держава» [17, с. 4]. На думку вченого, українське християнство мало незалежні витoki, які стали ядром національної культури.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що праці істориків міжвоєнного Львова, присвячені проблемі впливу християнства на формування духовної, а також політичної культури українців були предметом часткового розгляду сучасної історіографії. Зокрема, у праці польської дослідниці М. Папезинської-Турек [9, с. 403-417] розглядається дискусія на сторінках львівської міжвоєнної періодики, предметом якої є культурний вибір: візантинізм чи латинство? Все ж, автор залишила осторонь спеціальні праці львівських науковців, у яких розглядається питання впливу християнства на формування ментальних рис, у тому числі й державотворчих, нашого народу. Частково ми це розглядали у контексті вивчення напрямків і проблематики робіт міжвоєнної греко-католицької історіографії [13], [14].

Метою статті є з'ясування міжвоєнного внеску львівських істориків у розробку проблеми християнської ролі та Церкви у культурному і національно-державному житті українців.

Виклад матеріалу. Велике зацікавлення у дослідників викликало питання першозв'язків давньоруської Церкви з християнськими Сходом і Заходом. Зокрема, В.Заїкин, вивчаючи заходи у справах нової релігії князя Ярополка та княгині Ольги, писав, що вони намагалися «... утримати в своїй державі рівновагу західного й візантійського впливів...» [4, с. 201]. Незалежність у зносинах з християнськими центрами проявляв також князь Володимир Великий, підтримуючи стосунки як з західними так і східними духівниками [6, с. 1-2]. Думку про свободу вибору київськими князями християнської релігії, яка заперечувала тотальність та диктат західної чи східної релігійних культур, висловлювали також М.Чубатий, С.Томашівський та інші. Вільна орієнтація у міжцерковній політиці, на думку науковців, була передумовою незалежності національної Церкви, сприяла збагаченню українського

християнства й утвердженню тут самобутньої духовно-релігійної культури, що поєднувала у собі західно-латинські та східно-візантійські риси.

Разом з тим, в історіографії розглядалася проблема співвідношення в українській Церкві західних і східних християнських рис та їхньої ролі у розвитку духовної ментальності українців, а також щодо формування державних рис нашого народу. Пошуки її розв'язання викликали суперечки у середовищі львівських учених, які поділилися на так званих «східних» та «західних». Розходження у поглядах підігрівалися політичними і релігійними обставинами на західноукраїнських землях, які перебували у складі Польщі, й, на нашу думку, спричинювалися не стільки прихильністю до Візантії чи Риму, скільки вирішенням низки питань національно-державницького та культурно-релігійного характеру.

Вплив тієї чи іншої християнської культури, у першу чергу, розглядався крізь призму його здатності до формування державотворчих нахилів в українців. Яскравий приклад трактування проблеми подав М.Чубатий. Він стверджував, що візантійське християнство ще з часів Володимира Великого не стало для України організуючим чинником і тому не дивно, що зразків для церковної організації шукає він на Заході. Візантійське християнство, безперечно, мало великий вплив на український народ. Саме тому, на думку М.Чубатого, він «має стільки прикмет грецького духа: мистецькі здібності, буйну фантазію, неохоту узнавати авторитет та нахил до анархії й отаманщини. До того довговікова неволя виробила нахил легковажити авторитет своїх» [16, с. 11].

Варті уваги висновки В.Липинського, який прийняв участь у дискусії. Так, він стверджував протилежне: «Візантійське християнство прийняв Володимир перш за все тому, що воно своєю вищою, в порівнянні з поганством культурою: своєю духовою і організаційною єдністю скріпляло єдність державну – політичну і національну» [7, с. 48]. Однак надалі в історії України візантійське християнство не відіграло такої ролі, як на початках. У кінці XVI ст. «дисциплінована організація, заведена на зразок організації греко-католицької, врятувала її (українську Церкву) од сектанства, од повного розпаду в догматичній і ієрархічній анархії. Врешті, незалежнення од влади світської знищило її – візантійському православ'ю присущу – повну громадську пасивність і виглядання у всіх справах земних одинокого порятунку од держави. Католицький вплив повернув їй релігійну і національну активність, розбудив її приспані, творчі інстинкти». Все ж, на його думку, нехтування візантійським фактором загрожує втратою індивідуальності української Церкви, й, разом з тим негативно позначиться на національно-державних змаганнях. Свої побоювання з цього приводу В.Липинський виклав у листі до митрополита А.Шептицького [8, арк. 108-112].

За дискусією слідувало духовенство, яке обстоювало власну візію розвитку української Церкви. Воно засуджувало спроби світських науковців оцінювати її крізь призму політичних процесів. Зокрема, Й.Сліпий наголошував, що Церква несе у собі духовний зміст, значно ширший від державного трактування [3, с. 9]. Свої думки з цього приводу висловлював о. А.Іщак. У статті «Погляди В.Липинського на релігію в державнім будівництві», написаній як відгук на історіософські твори вченого про Церкву і релігію, він говорив, що В.Липинський «не входить в догматичні основи релігії, а підходить до неї з точки погляду державника» [5, с. 447].

Протиріччя у поглядах духовенства і світських учених на предмет важливості західної чи східної християнських культур для української Церкви та народу демонструють статті львівського видання «Нова Зоря» (редактор О.Назарук). Наприклад, автор однієї статті, «надісланої з кола духовенства», пояснював, що світські історики оцінюють візантійство не з точки погляду релігійного або догматичного, а радше політичного, вирішуючи, «який суспільний тип виріс на ґрунті східнім, перепоєнім візантійством, а який на ґрунті західнім, греко-католицьким» [2, с. 1]. В іншій статті говорилося, що важливо не відкидати «одної чи другої з двох культур, котрі змагаються на українській території, тільки в розумінню синтези тих культур, бо без тої синтези грозила на будуче катастрофа нашій Церкві а з нею цілій нації» [1, с. 4]. До примирення закликав також С.Томашівський, акцентуючи на незалежному характері руської Церкви княжої доби [11].

Разом з проблемою християнського вибору українців, його впливу на ментальність народу, поставало питання про роль Церкви, насамперед Української Греко-Католицької у національних державотворчих процесах.

Фундаментальні засади УГКЦ як універсальної церковної організації східно-західних християнських традицій були підтримані українською історіографією державницького спрямування і стали суголосними з висновками учених щодо важливості культурно-духовного єднання нації та винятковості України для світу як країни на перетині Сходу і Заходу [18, с. 333-345]. Ідеолог державництва В.Липинський, наголошував: «маючи у своїй нації Схід і Захід, і одну і другу церкви <...> ми мусимо, коли хочемо бути нацією, ці напрямки під гаслом єдності та індивідуальності нашої національної в собі весь час гармонізувати» [7, с. 61]. Здійснення вказаної місії Липинський покладав на УГКЦ, очолену А.Шептицьким [7, с. 67].

М.Чубатий також вказував на користь здійснення церковної місії для світового визнання української державності; головна роль відводилася А.Шептицькому: «Він (митрополит – Л.Т.) поставив собі ціль вивести українство зі стану провінціального животіння на широкі, всесвітнього значення шляхи, вказати рацію існування українства як окремої нації на Сході Європи» [16, с. 49]. На думку М.Чубатого, унія була самотнім порятунком для української Церкви і разом з тим індикатором природного потягу національної культури до західноєвропейського простору. Поєднання східної обрядовості з католицтвом найкраще характеризує тип української ментальності та було зумовлене геокультурним розташуванням нашої країни.

Отець Й. Скрутень підкреслював, що «уніатизм» культурний був і є властивий Україні (також і Білій Русі) від найдавніших часів [10, с. 291].

У церковно-історичній концепції С.Томашівського, як представника державницького напрямку історіографії, проблема унії логічно вписувалася у розроблену ним ідею щодо історичного покликання України, й насамперед Галичини, на території якої перехрещувалися культурні впливи Сходу та Заходу [12, с. 1-25].

Висновки. Питання християнського вибору українців, який, безперечно, впливав на духовну і політичну культуру народу, було центральним для львівських істориків Церкви. У розгляді проблеми науковці передусім світські, керувалися національно-державницькими пріоритетами, оцінюючи духовно-християнські (візантійську та римську) риси української ментальності з позицій їхньої здатності до формування державних нахилів в українців. З іншого боку, львівські історики продемонстрували конфесійне бачення питання та не були вільними від суб'єктивних рефлексій, пов'язаних з тогочасним релігійним і політичним становищем українських земель.

Література

1. [Анонім] Візантійське питання в нашій церкві // Нова Зоря. – 1928. – 22 січня. – С.4.
2. [Анонім] Як може бути вирішене візантійське питання? Відповідь С.Томашівському зі становища релігійного. (Стаття надіслана з кругів духовенства) // Нова Зоря. – 1928. – 20 травня. – С.1.
3. Бендик М.-П., о. Помісність Української Греко-католицької церкви та її бачення Патріархом Йосифом Сліпим / М.-П.Бендик. – Львів: Свічадо, 1996. – С.9-17.
4. Заїкин В. Рец. на: О.Лотоцький. Церковний Устав князя Володимира Великого. Львів, 1925 / В.Заїкин // Записки Чину святого Василя Великого (ЗЧСВВ). – Жовква, 1926. – Т.ІІ. – Вип.1 – 2. – С.196-201.
5. Ішак А., о. др. Погляди В.Липинського на релігію в державнім будівництві / А.Ішак // Дзвони. – Львів, 1932. – Ч. VI. – С.447-450.
6. Крип'якевич І. Початки християнства на Україні / І.Крип'якевич // Нова Зоря. – 1927. – 12 червня. – С.1-2.
7. Липинський В. Релігія і Церква в історії України / В.Липинський. – Львів: Дружина, 1933. – 112 с.
8. Лист В.Липинського до А.Шептицького [дата і місце невідомі]. – Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф.309. – Оп.1. – Спр.2372. – Арк.108 – 112.
9. Папежинська-Турек М. Візантинізм чи латинство? Дискусія в українській пресі Галичини міжвоєнного періоду про культурні цінності / М.Папежинська-Турек // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії / За ред. О. Бориса Гудзяка, Ігоря Сковчиляса та Олега Турія. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – Число 3. – С.403-417.
10. Скрутень Й. Рец. на: Cirillo Korolevskij. L'Uniatisme. (Irenicon-Collection, № 56). Meuse 1927 // ЗЧСВВ. – Жовква, 1928. – Т.3. – Вип. 1 – 2. – С.291-292.

11. Томашівський С. Звідки Україна приймала Християнство? Восточно-западним полемістам в альбом / С.Томашівський // Нова Зоря. – 1928. – 15 квітня. – С.3-5.
12. Томашівський С. Церковний бік української справи / С.Томашівський. – Відень, 1916. – 25 с.
13. Тиміш Л. Концепції церковної унії у працях істориків міжвоєнного Львова / Л.Тиміш // Дрогобицький краєзнавчий збірник / ДДПУ ім. І.Франка. – Вип. X. – Дрогобич, 2006. – С. 448-457.
14. Тиміш Л. Проблеми християнства та церкви Київської Русі на сторінках міжвоєнних львівських греко-католицьких історико-церковних видань / Л.Тиміш // Історія релігій в Україні: науковий щорічник. – Львів : Логос, 2013. – Кн. I. – С. 130-141.
15. Чубатий М. 300-ліття Унії на Україні / М.Чубатий // Унійний з'їзд у Львові. – Львів, 1938. – С. 98-112.
16. Чубатий М. Суспільно-національна роля унії в житті українського народу / М.Чубатий. – Львів: Мета, 1934. – 50 с.
17. Чубатий М. 950 літ християнства в Україні / М.Чубатий. – Львів: Бібліотека «Дзвонів», 1938. – 16 с.
18. Яковенко Н. «Україна між Сходом і Заходом»: проекція однієї ідеї / Н.Яковенко // Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. / Н. Яковенко – К.: Критика, 2002. – С. 333-365.

Lidia Tymish

Research of problem of influence of Christianity on forming of state lines of Ukrainians in works of Lviv historians between two wars

In the article are examined the advanced studies of the Lvov scientists of intermilitary time (1919 – 1939), which studied the questions of distribution and development of christianity on Ukrainian earths, church union and influence of the mentioned religious processes on the spiritual and political culture of people. These questions were caused by hot spores in the circle of historians of Church. The divisions of opinions tepefied political and by religious circumstances on West-Ukrainian's territory.

Keywords: christianity, Church union, historians of Church, state system.

Лидия Тымиш

Исследование проблемы влияния христианства на формирование государственных черт украинцев в работах львовских историков между двумя войнами

В статье рассматриваются труды львовских ученых межвоенного времени (1919 – 1939 гг.), посвященные проблемам распространения и развития христианства на украинских землях, принятие церковной унии и влияние упомянутых религиозных процессов на духовную и политическую культуру народа. Выяснено, что указанные вопросы вызывали горячие дискуссии в кругу светских и духовных историков Церкви. Расхожденья во взглядах подогревались политическими и религиозными обстоятельствами на западноукраинских землях.

Ключевые слова: христианство, уния, историки Церкви, государственность.

Надійшла до редакції 18.02.2014 р.